

KADINLARIN SINIFI ÜCRETLİ EV EMEĞİ VE KADIN ÖZNELİĞİNİN İNŞASI

Hülya ÇAKIR*

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	266
GİRİŞ.....	267
1. ARAŞTIRMACI VE ARAŞTIRMA HAKKINDA	267
2. ARAŞTIRMANIN PROFİLİ.....	268
2.1. Araştırmanın Konusu	269
2.2. Amacı ve Hedefleri	269
2.3. Önemi ve Gerekçeleri / Çıktıları	270
2.4. Hedef Kitle.....	273
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	274
3.1. Kavramlar	275
3.2. Terminoloji.....	277
3.3. Araştırma Süreci Süresi	278
3.4. Veri Toplama Teknikleri	279
3.5. Araştırmacının Rolü	279
3.6. Dil ve Uslup	280
3.7. Mukayese ve Genellemeler.....	281
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	282
KAYNAKÇA	284

ÖZET

Aksu Bora'nın "Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası" adlı kitabı ele alınmıştır. Ücretli ev hizmetlerini cinsiyet ve sınıf temelli ayırım ve eşitsizliklerin yaratıldığı, sürdürüldüğü ve bunlara karşı çıktığı gündelik pratikler içinde analiz etmesi açısından önemli bir çalışmadır.

Nitel araştırma yöntemi ile yapılmış bu araştırmanın metodolojisine odaklanıldığında araştırmanın konusu, amacı, çıktıları, veri toplama tekniklerine yönelik cevaplara ulaşılabilmektedir. Başlıklar altında daha detaylı bir şekilde ele alınan araştırmada işveren ve ücretli olmak üzere iki sınıftan yirmi yedi kadınla görüşmeler gerçekleştirilmiş, metinler araştırmacı tarafından kodlanılarak nitel analiz süreci gerçekleştirilmiştir.

*Hülya ÇAKIR, Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, hlyackr@gmail.com

Araştırmada gündelik pratikler ve öznelğin inşasına odaklanması cinsiyet rejiminin toplumsal yapılarla ilişkilerinin ihmal edilmesine yol açmıştır. Görüşmeler sırasında sınıfsal konum olarak işverenlere yakın oluşunun hem görüşülen hizmetlileri hem de kendisinin görüşmeleri değerlendirme sürecini olumsuz etkileyebileceği kaygısını taşıdığını ifade etmiş, bunu en aza indirmeye yönelik çaba gösterdiğini belirtmiştir.

Araştırmada gerçekleştirilen görüşmeler, araştırma konularının (ücretli ev emeği, sınıf, kadın öznelğinin inşası) geniş bir literatürle desteklenmesi, olgular arası etkileşimler göz önüne alınarak, kuramsal çerçeve ile bağlantılandırılarak detaylı analiz edilmesi araştırmanın olumlu özelliklerini oluşturmaktadır. Araştırmacı Bourdieu'nun "sınıfın yeniden üretimi, habitus, sermaye (kültürel, sembolik)", Young'ın "ev işi/yuva işi ayrımı", Scott'un "idare sanatları"nı araştırmasında detaylı bir şekilde ele alması ve değerlendirmeleriyle kuramsal yenilik sunmaktadır. Araştırmanın ileride gerçekleştirilecek araştırmalara kaynaklık etmesi ve çalışılabilecek konulara yönelik ipuçları vermesi de araştırmaya büyük bir önem kazandırmaktadır.

GİRİŞ

Araştırma nesnesi olarak seçilen Aksu Bora'nın "Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelğinin İnşası" adlı kitabı iki yüz sayfadan oluşmaktadır. İlk yüzdoksan sayfalık kısmı araştırma metodolojisine, geri kalan kısmı ise katılımcıların genel özelliklerinin sunulduğu görüşme çizelgesi ve kaynakçaya ayrılmıştır.

"Ücretli Ev Emeği", "Sınıf", "Kadın Öznelğinin İnşası" konularını ele alan, literatüre geniş yer veren ve kadınlara araştırma konularına yönelik sorular yönelterek görüşmeler gerçekleştiren bu kitap araştırma nesnemizi oluşturmaktadır. Çalışmamızın amacı doğrultusunda nitel araştırma yöntemi ile yapılmış bu araştırma analiz edilecektir. Genel olarak araştırmanın metodolojisine odaklanılacak, bu amaçla da araştırmanın konusu, amacı, hedefleri, önemi, çıktıları, veri toplama teknikleri gibi ayrı ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

Araştırmada kadınlar arası farklar ve iktidar ilişkilerinin daha geniş bir bağlamda kadınlarla erkekler arasındaki fark ve iktidar ilişkisi bağlamında ele alınması gerektiği, kadınların kendi aralarındaki güçlenme ve iktidar stratejilerinin erkek egemenliğinin sürmesine katkıda bulunduğu gibi önemli bulgulara, araştırmanın neden önemli olduğuna, hangi ihtiyaçlara cevap verdiğine ve bulgularının neye yarayacağına yönelik sorulara cevap aranacak ve sorulara verilen cevaplar kitabın değerlendirmesini şekillendirecektir.

1. ARAŞTIRMACI VE ARAŞTIRMA HAKKINDA

Kitabın analizine geçmeden önce Bora'nın hayatıyla ilgili kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Kendisini orta sınıftan, solcu ve feminist bir kadın olarak tanımlayan Bora'nın kitap içerisinde de atıfta bulunduğu, 1997 yılında yayınlanan "Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi", 1998 yılında yayınlanan "Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması", 2002 yılında yayınlanan "Bizi Bu Fark Yaraları Öldürür" ve yine aynı yıl yayınlanan "Olmayanın Nesini İdare Edeceksin: Yoksulluk, Kadınlar ve Hane" adlı çalışmaları da bulunmaktadır.

Araştırma ücretli ev hizmetleri bağlamında farklı sınıflardan kadınların öznelliklerini gündelik deneyim içindeki ilişkilerinde karşılıklı olarak kurdukları iddiasını taşıyan bir çalışmadır. Ücretli ev emeği bağlamında karşı karşıya gelen ücretli ev hizmetlisi kadınlarla orta sınıftan işveren kadınların, kendi öznelliklerini yine birbirleri dolayısıyla nasıl kurduklarına değinirken, bu öznellik kuruluşu içinde sınıfsal farkın ve cinsiyet ilişkilerinin nasıl üretildiğini de ortaya koymaya çalışmaktadır.

Araştırmada insan eylemlerinin öznel anlamları içerdiğini bu nedenle insanla ilgili yapılacak araştırmalarda sayısal veriler kadar öznel algılamaların da önemli olduğunu ifade eden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile kadınların yaşadıkları durumu nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarını kendi ifadeleri ile anlayabilmek amaçlanmıştır. Bu alanda çalışan ve işveren konumunda olan kadınlarla derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Ücretli ev hizmeti alanında 14'ü çalışan, 13'ü işveren, 27 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır (Bora, 2011:29).

2. ARAŞTIRMANIN PROFİLİ

Araştırmacı feminist yazında sıkça rastlanılan özel alanın kadınlara, kamusal alanın ise erkeklere ait olduğu varsayımından yola çıkıldığında, bu özel ilişki biçimini anlamının güçleşeceğini, yeni bakış açılarına ihtiyaç duyulduğunu ve ücretli ev hizmetinin bu anlamda ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Özel alanın kadınlara, kamusal alanın ise erkeklere ait olduğu kurgusal ayrımının ezilmenin tek biçimli olduğu yanılması yaratırken, iktidarın farklı birimlerinin görülmesini engellediğini ifade etmiştir. Ücretli ev hizmeti, sınıfın pratik ilişki içinde kurulduğu bağlamı sunarken, aynı zamanda, cinsiyetin yalnızca kadın-erkek farklılığına değil, kadın-kadın farklılığına da işaret ettiğini, cinsiyetin "toplumsal" oluşunun, ilişkiler içinde kurulma özelliğinden kaynaklandığını göstermek için bir deneyim alanı da oluşturduğunu belirtmiştir.

Türk modernleşmesinin gündelik hayat pratiklerinde nasıl ortaya çıktığının, toplumsal yapılarla nasıl dinamik bir etkileşim içine girdiğinin, nasıl kendine özgü bir biçim aldığı ve nasıl bir yönelim içinde olduğunun, ev işlerinin temsili ve algılanmasındaki büyük dönüşüme bakılarak izlenebileceğini belirtmiştir. Araştırmacı modernleşmenin, Batı ülkelerinde yaşandığı haliyle, evi dönüştüren, işlevini değiştiren, daraltan bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Üretim ve tüketimin odağında yer alan hanenin giderek sadece tüketici hale geldiği, çekirdek ailenin "norm" olması gibi görüngülerinin modernleşmenin en temel özellikleri arasında sayılabileceğini ancak Türkiye'de, Batılı ülkelere farklı olarak özellikle alt-orta ve alt sınıflar açısından, evin üretim işlevinin sona ermediği, sadece biçim değiştirdiğini belirterek modern toplumda kurumsal yapıların üstleneceği varsayılan kimi işlevlerin hala "ev"lerde, bu evleri çevreleyen ağlarda halledildiğini ifade etmiştir (Bora,2011:79).

Araştırmacı tüm bu nedenlerle, alt ve orta sınıftan kadınların ücretli olarak çalışmaya başlamalarının sadece istihdam boyutuyla değil, bu istihdamın arka planındaki toplumsal ilişkilerdeki değişimlere de bakılarak incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ücretli çalışmanın alt sınıftan kadınlar için alternatif maliyeti yüksek bir olanak oluşu nedeniyle, kentli kadın nüfusunun istihdam oranındaki artışın nedenlerinin ve doğrultusunun doğru bir biçimde tahlil edilebilmesi için sadece ekonomik

değişkenlere değil, aynı zamanda toplumsal arka plana, aile içi güç ilişkilerindeki dönüşümlere, kadının toplumsal konumundaki ve bu konuda yaygın tutumlardaki değişimlere de bakılması gerektiğini belirtmesi, araştırmanın bulgularının gerçekleştirilecek araştırmalara öneriler sunması ve yol göstermesi açısından önem taşımaktadır.

2.1. Araştırmanın Konusu

Ücretli ev hizmeti araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmacı bu konunun kendisi için hem kişisel hem de politik deneyim alanı olarak önem taşıdığını ifade etmiştir.

“Çocuk sahibi olduktan sonra, ev işleri ve çocuk bakımı konusunda yardıma ihtiyaç duydum. Çocuğun bakımını aile ilişkileri içinde sağlayamadığım için hizmet satın alma yoluna gittim, maddi sıkıntıların yanı sıra, çocuk bakıcısı ya da temizlikçi ile bir işveren olarak ilişki kurmanın çeşitli sıkıntılarını da yaşadım. Daha önce içinde bulunduğum feminist bilinç yükseltme grubunda ücretli ev hizmetinin orta sınıf kadınlar açısından erkeklerle eşitliği sağlayıp sağlamadığı üzerine düşüncelerimiz, bu konuda gerçekleştirdiğimiz tartışmalar ve deneyimlerim önemli bir sorun alanı olarak ücretli ev hizmetlerinin ayırdına varmama yardımcı oldu.” (Bora, 2011:32).

Araştırmacı araştırmanın konusunu açıkça belirtmiş ve çalışılan konuya odaklanılarak konu ile ilgili yaklaşımlardan yararlanılmış ve iyi bir şekilde sınırlandırılmıştır.

2.2. Amacı ve Hedefleri

Cinsiyeti sınıfı “yatay kesen” bir kategori olarak ele almak yerine, kişilerin toplumsal konumlarının, içinde buldukları ilişkilerin, bu ilişkiler içindeki hareket yeteneklerinin/güçlerinin bir sonucu olarak düşünülmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağını ifade etmiştir. Bourdieu'nun 'habitus' kavramı, insanlar tarafından bilinçsiz olarak paylaşılan özellikleri ifade eder ve habitus, açık bir şekilde, kimliği açıklar. Toplumsal cinsiyetin pratik/süreç olarak kavranabildiğinde gündelik deneyimde, ilişkiler içindeki kuruluşuna dair ipuçlarının yakalanmasının mümkün olabileceğini belirten araştırmacı bu çalışmasında da toplumsal cinsiyet kavramını özgül bir bağlamda, ücretli ev hizmeti ilişkisi içinde ele almayı ve sabit bir “kimlik” değil, Bourdieu'nun kullandığı anlamda bir pratik/süreç olarak araştırmayı amaçladığını ifade etmiştir (Bora,2011:50). Çalışmada ev hizmetlisi kadınların sınıfsal farkı nasıl deneyimlediklerini göstermeye çalışırken, orta sınıf kadınlık idealinin bu gücünü hesaba katarak bununla nasıl başa çıktıklarını, ne türden güçlenme stratejileri izlediklerini de göstermek amaçlanmıştır.

Araştırmacı kendini doğrudan deneyimin gündelik dünyası ile sınırlayan bir araştırmanın, toplumsal örgütlenmeyi ortaya çıkartmakta yetersiz kalacağı görüşünden hareketle gördüğü kadınların anlatılarını daha geniş bir bağlam içinde, toplumsal gerçekliğin başka düzeyleriyle ilişkili biçimde yerleştirerek anlamlandırmaya çalışmış, onların ifadelerini gündelik gerçekliğin kendisi olarak görmemiş, kadınların yaşadıklarını, kendileri ve başkalarının davranışlarını, onlarla ilişkilerini nasıl değerlendirdiklerine ilişkin anlatıların toplumsal gerçekliğin onların gözünden bir

yansımasını verirken aynı zamanda her birinin birer özne olarak hangi sınırlılık ve ilişkiler içinde kurulmakta olduklarını, bu kurulma sürecine kendilerinin hangi ölçüde ve ne biçimde müdahil olabildiklerinin de görülmesine olanak sağlamıştır.

2.3. Önemi ve Gereklileri / Çıktıları

Ev işlerinin bir bütün olarak almak yerine farklılaştırılabildiğinde, bu farklılıkların aynı zamanda kadınlar arasındaki sınıfsal farkları gösterdiği ve “bakım işi”nin anlamının sınıfsal bağlama göre değiştiğini belirtmesi araştırmaya önemli bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu bakış açısından hareketle araştırma konularıyla (ücretli ev emeği, kadın öznelliğinin inşası, sınıf) doğrudan bağlantılı ve araştırmacının gerek literatürle, gerekse de görüşmelerde ifade edilen ya da kendisinin gözlemlediği kitabın içerisinde de özellikle vurguladığı noktalar araştırmanın önemini oluşturmuştur.

Kadınlığın ve kadın cinsinin ev ve ev içi ile özdeşleştirilmesinin doğası nedir? Bunun cinsiyet ve sınıf çalışmalarıyla, kadın öznelliği ile bağı nedir? Ev hizmetlerinin alınıp satılması sakıncalı mıdır? Ev hizmetlerinde alınan ve satılan nedir? Hizmet ve emek gücü mü yoksa hizmetlinin kişi olarak kimliği mi? Ev işlerinin metalaşması ile cinsiyete dayalı ezilmenin ve sınıf sömürüsü pratiklerinin ilişkisi nedir? (Bora,2011:11) soruları zengin bir ampirik temel üzerinde araştırma gerçekleştirilmesine olanak sağlamış ve önem kazandırmıştır. Kitap içerisinde her biri farklı başlık ve bölüm içerisinde ele alınan bu noktaları özetleyerek kısa paragraflar şeklinde sunmaya çalıştım.

İşverenlerle hizmetliler arasındaki sınıfsal farkın, onların kadınlıklarının da farklı olmasına yol açtığı ve farklı kadınlıkların birbiriyle ilişki içinde, birbirine meydan okuyarak ve birbirini değersizleştirerek kuruluyor oluşunu belirtmesi ve “farklılıklarımız bir yana, hepimizi birleştiren bir ortak payda var: Kadınlık” diye özetlenebilecek bir kız kardeşlik yaklaşımını geçersiz hale getirdiğini belirtmektedir (Bora,2011:71). Görüşülen kadınları yalnızca işçi-işveren arasındaki çıkar çatışmasının değil, bundan daha önemli olarak, kadınlıklar arasındaki farklılık ve mücadelenin tarafları olarak ele alması önem taşımaktadır. Bu şekilde kadınlar arasındaki farklılığın aynı zamanda bir cinsiyet farkı olarak da görülmesi gerektiği iddiasını da bu şekilde temellendirmiştir.

“Beden politikası”nın, yalnızca doğrudan siyasi uzantıları olan başörtüsü gibi konularla değil, bedenin algılanmasından biçimlendirilmesine kadar geniş bir alanla ilişkili olduğu belirtilmiştir. Foucault’nun “uysal bedenlerin yaratılması olarak adlandırdığı sürecin, toplumsal düzenin oluşturulmasında, sınıfa, cinsiyete ve etnisiteye ilişkin sınırların çizilmesinde, genellikle yeterince dikkate alınmayan, oysa en somut, görünür boyut olması üzerinde durulmuştur (Bora,2011:93). Beden politikasının, kişilerin iktidarla ilişkilerinin kurulduğu, yeniden kurulduğu bir müzakere alanı olması önemlidir. Bedenin biçimlenmesi, hareket alanı, sınırları, sürekli yeniden ve yeniden müzakere edilir. “Beden” konusunun bir diğer önemli yanı, yalnızca kişinin kendilik algısının bir parçası değil, aynı zamanda toplumsal konuma ilişkin işaretleri de taşımasıdır (Bora,2011:85). Görüşmelerde “beden” ile ilgili sorulara yer verilmiş ve araştırmacı her iki sınıftan kadın için de beden sözcüğünün doğrudan cinselliğe vurgu yaptığı ve konuşulabilecek bir konu olarak görülmediğinden içinde “beden” sözcüğü geçen hiçbir sorunun yanıtlanmadığını belirtmiştir. Görüşmelerde “Bizim yediğimiz hep

ekmek, hamur işi işte. Tabi şişmanlıyorsun mecburen” ifadesinde de görüleceği üzere zayıflık ve şişmanlığın, yoksullukla ilişkilendirilmesi, kendi hayat ve bedeni üzerindeki denetiminin güçlü olmadığı gibi farklı biçimlerde anlamlandırıldığını gösteren ifadelerle karşılaşıldığı belirtilmiştir. Şişmanlığı sorun olarak görüp zayıflama çabasıyla hem işçi hem de işverenlerde karşılaşıması, bedenlere ilişkin memnuniyetsizliğin, sınıfsal farklılıkların ötesine geçen bir ortaklık olması araştırmanın önemli bir bulgusudur.

Araştırmacı başörtüsüne ilişkin sorular yöneltmiş ve görüşmelerde örtünmenin aile namusunu korumayla bağlantılı olduğu kadar, bireyleşme ve kentli olma ile de ilişkilendirildiği, başını açmanın “layık olunacak” bir toplumsal konumun işareti olarak görülmesine karşılık, aşağılanan “köylü” kimliğinin kapalılığı gerektirdiği görüşmelerde belirtilmiştir. Görüşmelerde ayrıca tırnak, saç bakımı, makyaj vb. konulara yönelik sorular yöneltmiş, Ortner ve Whitehead’in saygınlık kavramı çerçevesindeki tartışmalarıyla bağlantılandırılmıştır. Örneğin ücretli ev hizmetlisinin saçlarına röfle yaptırmasının, kendisi açısından bir saygınlık arayışı iken, yanında çalıştığı kadın açısından “görgüsüzlük” olarak görülmesi, saygınlığın bu iki sınıftan kadın tarafından birbirinden farklı biçimde algılanıyor oluşu da, sınıfların içinde deneyimlendiği habituslara ilişkin bir çerçeve sunması bakımından ele alınıp değerlendirilmiştir (Bora,2011:91). Kadınlar açısından yaşama alanlarının/habitusun oluşmasında beden politikalarının yeri genellikle asıl olarak cinsiyet boyutuyla ele alınmıştır.

İşverenler hizmetlilerin “hayvani cinselliği”nden söz ederken, hizmetlilerin de işveren kadınların cinsel davranışlarının gelişigüzelini anlattığı ifade edilmiştir. Görüşmelerde evlere temizliğe giden kadınların, kendilerini bir yandan “ev işine gitmeyen” komşularıyla ve akrabalarıyla, diğer yandan evlerinde çalıştıkları orta sınıftan kadınlarla karşılaştırdıkları görülmüştür (Bora,2011:97). Kendi sınıflarından ücretli çalışmayan kadınlarla kendilerini karşılaştırırken büyük oranda, “çoluk çocuğun ihtiyaçlarını görmek” üzerinden, orta sınıftan kadınlarla mukayese yaparken ise kendilerini daha çok iffet ve çalışkanlık/işbilirlik üzerinden tarif etmeleri ve iki karşılaştırmanın birbirinden oldukça farklı söylemler içinde ifade ediliyor olması dikkat çekicidir.

Görüşülen ev hizmetlisi kadınların neredeyse tamamının kocasının işsiz ya da düzensiz çalıştığı belirtilerek kadınların çalışmaya başlamaları zor olduysa da, halen çoğunun evin tek geçim kaynağı olması durumu araştırmacıyı toplumsal cinsiyet algısına ilişkin bir değişime neden olup olmadığını anlamaya yöneltmiş; kadınların kocalarının işsizliğini geçici bir durum olarak algılama eğiliminde olduğu ve yıllarca da sürse, kadının evi geçindiriyor oluşunun norm dışı bir durum olarak algılandığı sonucuna varmıştır. Buna bağlı olarak hayatlarında geleneksel kadınlık rolleri ile ilgili pek bir değişim görünmemiş; bir yandan evin geçimini sağlarken, bir yandan “yuvayı yapmak” yine onların üzerine kaldığı görülmüştür. Araştırmacı kadınların “norm”al olarak erkeğin üstlenmesi gereken rolü yerine getirdiklerinde, kendi kazançlarını “harçlık” olarak nitelendirerek, “Benim aldığım anca pazara... Ne aldım, ne verdim anlamıyorum bile (...) Çocukların ihtiyacını görmüyo ki.” (Bora,2011:104) şeklinde erkeğin aile reisliği rolünü daha çok vurgulayarak çeşitli biçimlerde telafi etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

Çalışmak için mahallenin dışına çıkan, en yakın çevrenin/ailenin dışından insanlarla düzenli olarak etkileşimde bulunan, para kazanan bir kadın için, geleneksel ataerkil pazarlık normları halen geçerli olsa ve doğrudan bir güçlenme izlenemese bile, kendi öznelliğinin inşası boyutunda önemli değişimlerin gerçekleşmekte olduğu ve bu sürecin bir güçlenme süreci olarak da kavranabileceği konusunda “ Çalışmadığım zaman eşim içerdi, baskı yapardı, elimde param olmazdı. Kendimi evin içine kapanmış, kötü bi kadın hissederdim. Ama şimdi üç beş kuruş elimde olduğu zaman eşimde olsa o parayı, bana güven veriyö. Çalışıyom, kazanıyom diyom kendi kendime, eşim bişey söylediği zaman, cevabını veririm diyom.” (Bora,2011:105) şeklindeki ifadelerin ipucu verdiğini belirtmiştir.

Görüşmelerde, ev işlerinin bir “görünmezlik” içinde yapılmasının tercih edilmesiyle sıklıkla karşılaşıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Özyeğin’in “mahremiyetin yükü” olarak nitelendirdiği ve ücretli ev hizmetlerine ilişkin yapılan çalışmalarda genellikle “maternalizm” olarak adlandırılan ve “diyorum ki kendi kendime, şimdi gidip bir de (onun) şikayetlerini dinleyeceğim. Muhakkak bir şeyler isteyecek. Açıkça istemese de hissettirecek(...) Hiç karşılaşmasak vallahi daha iyi!” ifadelerinde de vücut bulan faaliyeti; hayatlarının daha büyük bölümünü ev dışında geçiren kadınların, kariyer ve sosyal sorumluluklarla yüklenmiş durumdayken ev hizmetlerine ilişkin sorumluluklarını mümkün olduğu kadar azaltmaya, hatta bunları tamamen devretmeye çalışması ve dolayısıyla da ev hizmetlisi ile kurulacak kişisel ilişkinin, fazladan bir yük olarak görülebildiği şeklinde açıklanmıştır (Bora,2011:120).

Ev işlerinin para karşılığında yapıldığında bile, bir “Allah rızası” bileşeninin olduğu ve bunsuz ev işinin tamamlanmış sayılmayacağını yalnızca hizmetlilerle değil, işverenlerle yaptığı görüşmelerde de bu “fazlalıklı” sık sık karşılaştığını belirtmiştir. Araştırmacı ev hizmetlerinde çalışan kadınların yaptıkları işin karşılığının sadece parayla değil ama ilgiler, hediyeler ve ilişki ile de verilmesi gerektiği düşüncesinin berrak bir ifadesini bir yakınının evine temizliğe gelen kadın ile yaptığı sohbette rastladığını ve “abla, verdiği bir kuru para!” ifadesinde bulduğunu ifade etmiştir (Bora,2011:117).

Araştırmacı görüşmelere başlamadan önce, temizlikçilerle işverenlerin birbirleri hakkındaki sözlerinin kendi kadınlıklarını nasıl kurduklarına ilişkin ipuçlarını vereceğini düşündüğünü, bu düşüncesinin bir ölçüde doğru olduğunu ancak öngöremediği şeyin her iki kategoriden kadının birbirlerini bir tür “ayna” olarak kullandığı ancak bu aynanın gösterdiği tek şeyin kendileri değil, kendi sınıflarından başka kadınları da izlemeleri olduğunu ifade etmiştir. Temizlikçi kadınların “başkaları” kendileri gibi ev işine giden diğer kadınlar olduğu ve “kendilerinden başka temizlikçilerin çok daha iyi koşullarda çalıştığı inancı ile başka temizlikçilerin işlerini kendileri kadar iyi yapmadıkları düşüncesi”nin bunlara ilişkin iki tür anlatıyı oluşturduğu belirtilmiştir. Orta sınıf kadınların “başkaları” “evlerinin pisliği/dağınıklığı ile temizlikçiye kötü davranmaları, aşırı çalıştırmaları olduğunu belirtmiştir (Bora,2011:131).

Araştırmanın önemli bir noktası da araştırma süreci ve bulguları doğrultusunda ileride çalışılabilecek konu önerileri sunmasıdır. Araştırmacı 1980’lerde piyasa ilişkilerinin yayılmasının yeni bir ivme kazandığında, hızlanan göçmen işçi çalıştırma

eğiliminden ücretli ev işçiliğinin de etkilendiğini belirtmiştir. Büyük bir bölümü çalışma izni olmadan çalıştırılan yabancı ev işçilerinin, genellikle daha kötü koşullarda yaşamaları, işverenlerden daha kötü muamele görmeleri durumunun söz konusu olduğu, yabancı ev işçilerinin Türk işverenler ve diğer ev işçileri tarafından algılanma biçiminin, Türkiye’de iki farklı sınıftan kadınların kimliklerinin inşasına ilişkin de önemli ipuçları sunduğunu belirterek bu yeni görüngülerin ücretli ev hizmetleri alanında ne gibi değişimler yaratacağının izlenmesinin son derece önemli olduğunu ifade etmiştir (Bora,2011:82). Orta sınıftan kadınlar için çalışmanın “çoluk çocuğun rızkı” ile değil, özerklik ile ilişkilendirilmesi, ücretli çalışmaya yüklenen anlamların farklılığının, birbirinden oldukça farklı iki kadınlık deneyimine işaret ettiği gibi, orta sınıftan kadınların kendi çalışmalarına yükledikleri anlamla ev hizmetlisi kadınlarının çalışmasına yükledikleri anlamın birbirinden bu kadar farklı oluşunun, onların güçlenme stratejilerine daha yakından bakılmasını gerektirdiği önermesinde bulunmuştur (Bora,2011:111). Gündelik pratik içinde, kişisel ilişkiler bağlamında cinsiyet ile sınıfın nasıl yeniden kurulduğu üzerinde duran araştırmacı Türkiye’de bir dönem sıkça tartışılan ama uzun süredir politik gündemden düşmüş gibi görünen cinsiyet rejimi ile üretim ilişkileri arasındaki bağlantıların kavramsallaştırılmasında bu ipuçlarının işlevsel olacağını belirtmiştir.

2.4. Hedef Kitle

Araştırmanın sonuçları hizmetliler ve işverenlerin öznelliğini nasıl inşa ettiğini ve sınıf algısını oluşturduğunu göstermesi bakımından her iki sınıftan kadına yarar sağlamaktadır. İşçi sınıfından kadın için kadınlığın hiçbir zaman verili bir şey olmadığı; orta ve üst sınıftan kadınların otomatik olarak konumlandıkları gibi kadınlık içinde konumlanmadıkları ifade edilmiştir. Sınıfın en temel göstergesinin, dışlanma olduğu belirtilerek, işçi sınıfından kadınların da işgücü piyasasından, eğitim sisteminden, kültürel sermaye biçimlerinden dışlandıkları üzerinde durulmuştur. Bu dışlamanın, saygın olmayışla birleştirilerek meşrulaştırıldığını ve bu kadınlar için sınıfın deneyimlenme biçiminin esasen, dışlanma ve aşağılanma olduğu vurgulanmıştır. Güvensizlik, içleme ve tereddütün, bu deneyimin “duygu yapısını” oluşturduğu, bu yapının hayatlarının her alanında kadınları izlediğini, gündelik yaşantılarında, bedenlerinde, görüntülerinde, evlerinde, çocuklarıyla ilişkilerinde, duygusal bağlantılarında, yargılarında... dolayısıyla orta sınıf kadınlık idealinin, onlar için ulaşılabilecek mümkün olmayan bir hedef olarak işlev gördüğüne ulaşılmıştır.

İşçi sınıfından kadınların kuşaklar boyu sağlıklı, güçlü ve kaba saba olarak tanımlandıklarını belirtmiştir. Bu tanımlamanın aynı zamanda “kadınlık” tanımının dışında kalmak anlamını da taşıdığını belirtmiş ve bu şekilde orta sınıftan kadınların sahip oldukları nazik, kırılabilir ve güçsüz bir kadınlık imgesinin, kendi ötekisini bir başka sınıftan kadınlarda, işçi sınıfı kadınlarında bulduğunu ifade etmiştir (Bora,2011:55). Ücretli ev hizmetlilerinin “çektığı maddi sıkıntılara karşın iffetini koruyan kadın” şablonunu kendileriyle ilgili güçlü bir imge olarak sıklıkla sundukları belirtilmiştir. Aynı zamanda “öteki kadın”ın cinsel namusu üzerine ev hizmetlisi kadınlardan hikayeler dinlendiği, bu hikayelerin bir tür “şehir efsanesi” olarak ağızdan ağza yayıldığı ve bunun da ötesinde, bu efsanelerle kendi kadınlıklarını /cinselliklerini yeniden kurdukları ifade edilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın yöntemine kitabın farklı bölümlerinde değinilmiş ancak detaylı bir açıklama yapılmamıştır. Ücretli ev hizmetleri konusunda 1980'lerin başından bu yana, neredeyse istisnasız biçimde feminist akademisyenlerin eseri olan ciddi boyutta bir literatürün geliştiği belirtilmiştir. Feministlerin kadınlar arasındaki sınıf, ırk ve etnisite farklarını görme ve anlama ihtiyacını daha çok duymalarının bu durumda etkisinin olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmalarda ev içindeki istihdam ilişkilerinin özel doğasının tartışıldığı, ev işinin kültürel olarak değersizleştirilmesi üzerinde durulduğu ve bu değersizleştirmenin ücretli ev hizmetlerini başka işlerden farklı değer ve kurallara tabi hale getirdiğinin ileri sürülmesine dayandığını belirtmiştir. Ücretli ev hizmetinin kendisi ve bu hizmet üzerinden sömürünün özgül konular haline geldiği, kadınların öznelliklerinin kurulmasında evin ve ev işlerinin rolünü araştırırken feminist entelektüel tarihinin ve praksisinin toplumu ve kişisel kimliği tahlil ederken kadınların gündelik yaşamlarını bir bilgi kaynağı olarak görme kararlılığının gerektiği düşüncesiyle yönetsel yaklaşımın oluşturulduğu ifade edilmiştir. Kadınların gündelik deneyimlerinin ancak daha geniş toplumsal süreçler içine yerleştirilerek kavranabileceği görüşünden hareketle, her bir gruptaki kadının birbirleri hakkındaki anlatıları ve ilişkinin dinamikleri merkeze alınarak, işveren ile hizmetli arasındaki ilişkiye gündelik yaşamın dokusu içinde sürekli müzakere ve mücadelenin yaşandığı etkileşimsel bir süreç olarak yaklaşmıştır.

Feminist araştırma çoğu kadın olan, feminist bir öz-kimlik taşıyan ve bilinçli olarak feminist bir perspektif kullanan insanlar tarafından yürütülmektedir. Feminist araştırmacılar birçok araştırma tekniğini kullanmaktadır, kadınlara söz hakkı vermeye çabalamakta ve baskın olan erkek yönelimli perspektifleri düzeltmek için çalışmaktadır. Feminist araştırma kadınların öznel deneyimlerinin erkeklerinkinden farklı olduğunu varsaymaktadır. Pek çok feminist araştırmacı pozitivizmi bir erkek bakış açısı olarak görür; objektif, mantıksal, görev yönelimli ve araçsaldır. Bireysel rekabet, çevreyi hakimiyet altına alma ve kontrol etme, dünyayı etkileyen şiddetli olgular ve güçler üzerindeki erkek vurgusunu yansıtır, bunun aksine kadınlar uzlaşmaya ve gittikçe gelişen insan ilişkilerine vurgu yapmaktadır. Toplumsal dünyayı birbiriyle bağlantılı insan ilişkilerinden oluşan bir ağ olarak görürler. Kadınlar toplumsal yaşamın öznel, empatik, sürece yönelik ve kapsayıcı yanlarını vurgulamaktadır (Neuman, 2011:152-3).

Feminist yaklaşım, araştırmacıları temelde cinsiyetli varlıklar olarak görmektedir. Araştırmacıların zorunlu olarak gerçekliği nasıl deneyimlediklerini biçimlendiren bir cinsiyeti vardır ve dolayısıyla bu araştırmalarını etkilemektedir. Bireysel araştırmacılar üzerinde cinsiyetin etkisine ek olarak, temel kuramsal varsayımlar ve bilimsel topluluk da cinsiyetli kültürel bağlamlar da ortaya çıkmaktadır. Cinsiyetin kültürde her zaman hissedilen bir etkisi vardır ve bilimsel incelemenin toplumsal süreçlerinden yalıtılamayacak olan temel inanç ve değerleri biçimlendirmektedir. Feminist araştırmacılar inceledikleri insanlarla etkileşime girer ve işbirliği yaparlar. Kendi kişisel ve profesyonel yaşamlarını birbiriyle kaynaştırırlar. Örneğin feminist araştırmacılar görüşme yapılan bir kişinin deneyimlerini anlamaya çalışırken kendi duygularını ve deneyimlerini paylaşırlar. Bu süreç araştırmacı ile

görüülen kişi arasında kişisel bir ilişkinin doğmasına ve zaman içinde olgunlaşmasına yol açabilir.

Feminist araştırmacıların nicel analiz ve deneylerden kaçınma eğilimindedir. Başta nitel araştırma ve örnek olay çalışmaları olmak üzere birçok yöntem kullanırlar. Pozitivistlerin değer-yansızlığını iddiasını reddetmektedir. Öteki insanlara dair derinlemesine bir anlayış edinmek, yaşanan insan deneyiminin büyük çeşitliliğinin değerini bilmek ve ortak insanlığı daha iyi kabul etmek için dünyanın nasıl işlediğini öğrenmek isterler. Bu araştırmada da insan eylemlerinin öznel anlamları içerdiğini bu nedenle insanla ilgili yapılacak araştırmalarda sayısal veriler kadar öznel algılamaların da önemli olduğunu ifade eden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile kadınların yaşadıkları durumu nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarını kendi ifadeleri ile anlayabilmek amaçlanmıştır.

Araştırmacı orta ve üst sınıf kadınların erkeklerle “eşitmiş gibi” olabilmelerinin cinsiyet rejimi açısından değerlendirilmesinin bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığını, gündelik pratikler ve öznelliğin inşasına odaklanmanın bedelinin, cinsiyet rejiminin toplumsal yapılarla ilişkilerinin ihmal edilmesi olduğunu belirterek araştırmanın sınırlılığını da ifade etmiştir.

3.1. Kavramlar

Ev işi ve kadınların öznelliğini Bourdieu'nun sınıfın yeniden üretimi ve habitus kavramlarını ve Young'ın ev işi/yuva işi ayrımı bir araya getirilerek değerlendirilmiştir. Habitus üyelerinin kendi sınıflarının beğenilerini “doğal” olarak içselleştirmeleridir. Sınıfsal ayrımın, sahip olunan ekonomik sermaye ile belirlenen sabit bir sınır değil, sembolik mücadelenin yürütüldüğü bir çatışma alanıdır. Sınıflar, kendilerini üyelerinin belirli beğenileri içselleştirmeleri ve sergilemeleri ile yeniden üretirler. Bu beğeniler toplumsal ayrımların işaretlerine dönüşür, bu beğenilerin kaynağında beden ve ev vardır. Ev, ister onu özgün biçimiyle yeniden üretsün ister bir başka sınıfını taklide kalkışsın, habitusu yansıtır. Feminist yazında ev işinin genellikle tek tür bir etkinlik olarak kavramsallaştırılmasından farklı olarak ev işinin çeşitli bedensel ve zihinsel emek biçimlerini ve yeteneklerini gerektiren heterojen işlerin bir toplamı olarak ele alınmıştır.

Araştırmacının cinsiyet ve sınıfsal farkın gündelik deneyim içindeki görünüm ve pratiklerini araştırmak istemesinin toplumsal cinsiyet kavramını “öznellik” çerçevesi içinde değerlendirebileceğini ve bu şekilde toplumsal cinsiyeti bir sosyalleşme sürecinden daha derin ve öznenin aktif olarak katılabildiği bir deneyim alanı olarak kavrayabileceğini fark etmesiyle kavramsal çerçevesini bu şekilde oluşturduğunu ifade etmiştir.

Ann Oakley'in klasik haline gelen eseri “Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum”, toplumsal cinsiyet kavramının toplumsal tahlillerde kullanımının giderek yaygınlaşmasının başlangıcı olmuştur (Bora,2011:40). Araştırmada kadınlık ve erkekliğin biyolojik temelini dışında, onun üzerine kurulan ve toplumsal bağlama göre değişen bir örüntü olarak toplumsal cinsiyet kavramı ve yaklaşımları üzerinde durulmaktadır.

▪ **Ev işi / yuva işi ayrımı:** Feminist kuramcı Iris Marion Young, evin kişisel bir anlatı ve kimliğin bir parçası olarak okunabileceğini öne sürerken iki düzeyi birbirinden ayırır; ilki sahip olunanlar, uzamda bedeninin bir parçası gibi düzenlenmiştir ve rutinleri desteklerler, ikincisi evdeki pek çok şey, uzamın kendisi gibi, kişisel anlatının aktarıcıları olarak tortulaşmış kişisel anlamları taşır. Böylece evin özellikle bağlantısı pratik düzeyde de kurulmuş olur; cinsiyet, sınıf, yaş, etnisite gibi özelliklerin kadınların ev yaşamlarını nasıl tamamen değiştirebildiğini kavramlaştırma imkanı olabilir (Bora,2011:46). Young'ın ev işi/yuva işi arasında yaptığı ayrım, ücretli ev hizmetlerini sınıfsal farkın deneyimlendiği bir alan olarak ele alınmasına yardımcı olmuştur.

▪ **Habitus:** Kültürün pratik olarak kavranmasını sağlayan habitus kavramı, kültürel pratiklerin mekanlarından biri olan evin ve ev işlerinin kadınların öznelliğinin inşasındaki işlevini anlamakta nasıl bir yeri olduğunu açıklığa kavuşturması açısından önem taşımaktadır. Evin düzenlenme biçimi, eşyaların seçimi, ev işlerinin paylaşımı... gibi pratikler, iki farklı sınıftan kadının gündelik deneyiminde, onların sınıfsal aidiyetlerini bir yandan gösterirken bir yandan da yeniden kurmaktadır (Bora,2011:65).

▪ **Uyumlaştırma Stratejisi:** Görüşmelerde kadınların evin geçimi ve kadın rollerinin artması konularında “uyumlaştırma” stratejisi geliştirdikleri belirtilmiştir. Kadınlık rolünün esasını oluşturan “yuva işi”nin sınırlarının genişletilerek “çocuk çocuğun rızık”ının sağlanmasını da bu işlevin içine almak, böylece, “iyi bir kadın ve iyi bir anne olmak”, yalnızca iffetli, itaatkar, evin düzenini sağlayan biri olmanın ötesine geçip, çocukların ve evin geçimini üstlenmek anlamına geldiğini belirtmiştir (Bora,2011:105). Bireylerin kendi yaşam alanları içindeki kararları, seçimleri ve bunlara ilişkin anlamlandırmaları, kullandıkları güçlenme stratejileri, sınıfın ve cinsiyetin de dahil olduğu habitus içinde mümkün olduğunu ifade etmiştir.

▪ **Toplumsal Sınıf Yaklaşımı:** Bourdieu sınıf ile cinsiyetin ancak birlikte ele alınabileceğini belirterek “cinsel özellikler sınıfsal özelliklerle iç içedir; tıpkı bir limonun sarılığının ekşiliğinden ayrılmayacağı gibi: Bir sınıfın tanımlanmasındaki esas boyutlardan birinin, iki cinsiyete ve onların toplumsal konumlarına verdiği yer ve değerdir.” (Bora,2011:140).Sınıfsal farkın nasıl ve hangi söylemler içinde anlamlandırıldığının tahlil edilmesi ve daha önemli gördüğü “öteki” kadın hakkında söylediklerinin kendi kadınlık ve habituslarını kurmalarına ilişkin hangi ipuçlarını barındırdığını görebilmek için Bourdieu'nun toplumsal sınıf yaklaşımı kullanılmıştır.

▪ **Kültürel ve Sembolik Sermaye:** Kadınların anlatılarını iktidar/güçlenme stratejileri açısından tahlilinde Bourdieu'nun “sermaye” kavramı kullanılmıştır. İktidarı bir sermaye olarak görmek, sermayeyi sadece maddi boyutuyla değil, aynı zamanda kültürel ve sembolik biçimleriyle de ele almayı gerektirir. Bourdieu'nun kullandığı anlamda kültürel sermaye, kültürel metaları, eğitimi, sözel becerileri, diplomaları içerir ve kaynağı sınıfsaldır. Sembolik sermayenin eşitsizliklerin yeniden üretiminde kritik önemde olduğu, tanınma, saygı, itaat ya da hizmet beklemenin meşru talepler olarak görülmesini sağlayan bu iktidar biçiminin, ücretli ev hizmetlerinde işveren-hizmetli ilişkisinin bir hizmet akdi ilişkisi olmamasının da nedeni olduğunu belirtmiştir (Bora, 2011:156). Araştırmacı buradan hareketle okuryazarlık düzeyinde eğitimli olan ve

kendilerini ifade etmekte güçlük çeken ev hizmetlilerinin kültürel sermayeden neredeyse tamamen yoksun olduklarının söylenebileceğini ifade etmiştir. Kentli, modern ve eğitilmiş olmanın köylü, geleneksel ve cahil olmak karşısında değerli oluşu da hizmetlilerin sembolik sermayesinin parçasını oluşturduğu belirtilmiştir.

Araştırmacı yaşam alanının genişlemesi ve toplumsal etkileşimin artmasının yarattığı kültürel sermaye kavramının da görüşmelerden elde edilebileceğini belirtmiştir. “Çalışıp para kazanmaya başlayınca özgüvenim arttı. Gittiğim evlerde evin modeli güzelse, kendi evimi o model yaptım. Orda öğrendiğim yemeği geldim evimde yaptım. Eşim bana diyo ki mesela ‘sen eskiden maymundun’ diyo. Ben de diyom ki evet, maymun gözünü açtı!” Araştırmacı bu ifadelerde yalnızca para kazanıyor olmanın değil, bununla birlikte kültürel sermaye ve bunun evlilik ilişkisinde güce dönüştürülmesinin de etkisinin olduğunu ifade etmiştir (Bora,2011:104).

Habitus kavramının, eşitsizlik ilişkilerinin nasıl olup da sürdüğünü anlamaya çalışırken işlevsel olduğu halde, güçsüzlerin ve aşağıdakilerin güçlenme stratejilerinin tahlilinde eksiklik taşıdığı belirtilmiş, hizmetlilerin kullandıkları bazı gündelik stratejileri anlamaya çalışırken Bourdieu’nun kavramsal çerçevesi ile Scott’un yaklaşımı birlikte ele alınmıştır.

▪ **İdare Sanatları:** Temizlikçilerin maddi ve kültürel sermaye bakımından açıkça dezavantajlı olarak girdikleri bu alanda geliştirdikleri bazı stratejileri, güçsüzlerin iktidar karşısında “arkadan dolanma”, “sessizce intikam alma” taktikleriyle açıklayan Scott’un “idare sanatları” ile tartışılmıştır. Scott’un “gizli senaryo”lara yaptığı vurgunun habitus’tan fazlasına işaret etmesi; ezilenlerin bilinçle, belirli hedeflere ulaşmak üzere geliştirdikleri, yürüttükleri stratejileri içermesi ve ezilenlerin kendilerini ezen sistemle işbirliği yaparken, bir yandan da ona karşı direnişin yollarını geliştirmeye çalışmalarının araştırma konusu ve görüşmeler ile bağlantılandırılarak tartışılmıştır (Bora, 2011:178).

Araştırmacı temizlikçilerle yaptığı görüşmelerin bütününe yayılmış bir izlek, “bencil, beceriksiz, tembel kadın” imgesinin sürekli dillendirilmesinin de bir tür gizli senaryo yahut kılık değiştirme diye görülebileceğini, eşitsiz ilişkiler içinde güçsüz olan tarafın nasıl kılık değiştirdiği ve gizlendiği üzerine çözümlenmesinde Scott “bu politik alanda patlak veren, ilan edilmemiş ideolojik gerilla savaşı, söylenti, dedikodu, maskeler, dilsel hileler, metaforlar, örtmeceler, halk masalları, ritüel jestler ve anonimliğin dünyasına girilmesini gerektirir.” demektedir. Görüşmelerde “onlar” diye belirsiz bir özneye atıfla anlattığı temizliğe gelen kadına eziyet hikayeleri ya da yine kim olduğu belirsiz bazı kadınların başka bazı kadınları “yoldan çıkarma girişimleri” hakkındaki konuşmalarının da, bu türden “dedikodu” kapsamında değerlendirilebileceği belirtilmiştir (Bora, 2011:181).

3.2. Terminoloji

Nitel araştırmacılar genelleme yapma araçları olarak çoğu kez genel fikirler, temalar veya kavramlar kullanır. Nitel analizin çoğu zaman değişmez kavramları veya basit sınıflandırma düzeyinde değişkenleri bulunmaktadır. Nitel analiz terminolojisinde yer alan nitel verilerin kodlanması kavramı araştırmada kullanılmıştır. Araştırmacı çalışmasında öngöremediği şeyleri metinleri kodlarken fark ettiğini belirtmiştir (Bora,

2011:131). Araştırmada nicel yöntem terminolojisinden sızma olmamıştır. Bu konuda feminist araştırmacıların nicel analiz ve deneylerden kaçınma eğiliminde olması etkili olabilir.

Nitel kodlama, ham verileri kavramsal kategorilere ayırmakta ve temalar veya kavramlar yaratmaktadır. Veri analizinin ayrılmaz bir parçasıdır, araştırma sorusu tarafından yönlendirilir ve yeni sorulara yol açar. Araştırmacıyı ham verilerin ayrıntılarında boğulmaktan kurtarır ve bu veriler hakkında daha üst düzeyde düşünmeye teşvik eder, ayrıca araştırmacıyı kurama ve genellemelere doğru ilerletir. Kodlama, mekanik veri indirgeme ve verileri analitik kategorilere ayırma gibi eşzamanlı iki etkinliktir. Verilerin kodlanması, geniş bir ham veri havuzundan küçük, işlenebilir kümelerle indirgenmesi şeklindeki zor bir iştir (Neuman, 2011:662-4).

Açık kodlama, yakın zamanda toplanmış verilerin üzerinden ilk geçişte gerçekleştirilmektedir. Araştırmacı, temaları belirler ve veri yığınına kategorilere ayırmak için ilk girişiminde başlangıç kodlarını kararlaştırır. Açık kodlama, temaları verilerin derinliklerinden yüzeye çıkarır (Şimşek, Yıldırım, 2013:35). Temalar düşük bir soyutlama düzeyindedir ve araştırmacının başlangıçtaki araştırma sorusundan, literatürdeki kavramlardan, toplumsal ortamdaki üyelerin kullandığı terimlerden ya da verilere gömülmenin teşvik ettiği yeni düşüncelerden gelmektedir. Nitel araştırmacılar, ne kadar bütünlüklü ve ne kadar ayrıntılı kodladıklarına göre çeşitlilik göstermektedir. Bazıları her satırı veya her birkaç kelimeyi kodlar; ötekiler paragrafları ya da sayfaları kodlar. Kodlanmanın ayrıntı derecesi, araştırma sorusuna, verilerin “zenginliğine” ve araştırmacının amaçlarına bağlıdır. Eksenli kodlama, verilerin üzerinden ikinci geçiştir. Açık kodlama sırasında gerçek verilere odaklanılır ve temalar için kod etiketleri belirlenir (Balcı, 2011:93). Temaları ayrıntılandırma kaygısı bulunmaz. Bunun aksine, eksenli kodlamada, düzenlenmiş bir dizi başlangıç koduyla ve ön kavramla başlanılır, bu ikinci geçişte, verilerden çok, başlangıçta kodlanan temalara odaklanılır (Büyüköztürk, 2013:65). Eksenli kodlama, yalnızca kavramlar veya temalar arasındaki bağlantılar hakkında düşünmeyi teşvik etmekle kalmaz, yeni sorularda doğurur. Seçici kodlama, bütün verileri ve önceki kodları taramayı gerektirir. Seçici kodlama sırasında, ana temalar veya kavramlar sonunda arayışı yönlendirir, daha önceki kodlama sırasında belirlenmiş olan belirli temaları yeniden düzenler ve birden fazla ana temayı ayrıntılandırır. Araştırmacı da çalışmasında “toplumsal cinsiyet, sınıf, güçlenme ve iktidar stratejileri, öznellik” gibi temaları yeniden düzenleyip ayrıntılandırmıştır.

3.3. Araştırma Süreci Süresi

Ücretli ev hizmeti alanında 14’ü çalışan, 13’ü işveren, 27 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin uzunlukları kırk dakikadan beş saate kadar değişiklik göstermektedir. Araştırmacı bu değişikliği kadınların gösterdikleri ilginin farklılığı ve doğrudan araştırma ile ilgisi olmayan konulara girmeleri ve akışı bozmamak için müdahale etmemesinden kaynaklandığını ifade etmiştir (Bora,2011:29). Araştırmacı görüşme süreleri ve görüşmeciler hakkında bilgi vermiş ancak tüm araştırmanın ne kadar sürede tamamlandığı ve kesintiye uğrayıp uğramadığı bilgisine yer vermemiştir.

3.4. Veri Toplama Teknikleri

Ücretli ev hizmeti alanında 14'ü çalışan, 13'ü işveren, 27 kadınla nitel yöntemin veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerde kadınların belli bir ilişki bağlamındaki gündelik deneyimlerini ortaya çıkarmanın, gündelik yaşam ve ev temizliğine ilişkin ayrıntılı sorularla özgül deneyimleri görünür kılmamanın amaçladığı belirtilmiştir. Anlatıların gerçek yaşamı yansıttığı iddiasında olunamayacağı ifade edilmiştir. Kadınların görüşmeler sırasında deneyimlerini gözden geçirmesi, uygun gördüğü biçimde yeniden kurması ve çerçevlendirmesinin yani bu gözden geçirme ve yeniden kurmanın kendisini araştırmanın “bilgi kaynağı” olarak gördüğü için yöntemsel bir sorunla karşılaşmadığı düşünülmektedir. Öznelliğin inşasında kullanılan yapıtaşlarının yalnızca görüşülen kadınların zihin ve algılarını değil, pratiklerini de belirlediği, bu anlamda hem nesnel boyutlarının olduğu hem de onların içsel dünyalarından süzülmesi düşüncesinin kullanılan tekniği ve yaklaşım yöntemini belirlediğini ifade etmiştir (Bora,2011:31).

27 kadın ile görüşme gerçekleştirildiği ancak çok daha fazla sayıda hikaye dinlendiği, bunun sonucunda da “Başkaları: Ötekinin Aynasında Görünenler” bölümünün oluşturulduğu belirtilmiştir. Çalışanlar ve işverenlerin her birinin temel özelliklerinin belirtildiği görüşme tablosu da oluşturulmuştur.

Araştırmacı araştırmada görüşeceği kadınları seçerken önemli gördüğü bazı ölçütler kullandığını belirtmiştir. İşverenler arasında ücretli çalışan ve çalışmayan kadınların bulunması, hem işveren hem çalışanların farklı yaşlardan olmaları, hizmetlilerin iş deneyimlerinin farklılaştırılması, görüştüğü kişilerin kişisel ilişkilerinin dışından olması araştırmacının kullandığı ölçütlerdendir. Görüşülen kişilerin “olağan” ya da “doğal” olarak gördükleri ilişki ve pratikleri, hangi kavramlarla anlamlandırdıklarını ortaya çıkarmaya çalıştığını belirtmiştir. “Kapalı”, “eli ayağı temiz”, “uyanık” gibi değerlendirmeler yaptıklarında, bu değerlendirmeleri görüşmenin bütünü içinde ve görüşülen kadınların sınıfsal konumu, eğitimi, yaşam öyküsü vb. de göz önüne alınmıştır (Bora,2011:35).

Görüşmeleri tahlil ederken, kültürel pratikleri bazı ikili karşıtlıklar çevresinde yapılandırılmış ilişkisellikler olarak yüksek/alçak, seçkin/sıradan, temiz/pis, estetik/kullanışlı gibi ele alan Bourdieu'nun “ilişkisel metod” yaklaşımı kullanılmıştır. Her bir ögenin değerini, sistem içindeki öteki öğelerle ilişkisi içinde tanımlayan ve belli kültürel pratiklerin, başka pratikler karşısında daha meşru hale getiren bu yaklaşım ile görüşmeleri köylü/kentli, eğitilmiş/cahil, pis/temiz, becerikli/tembel gibi ikili karşıtlıkların belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Görüşmeler araştırma konularına yönelik detaylı bilgi edinilmesinde yardımcı olmaktadır, bu araştırma da veri zenginliği açısından değerlendirildiğinde veri toplama tekniği olarak yeterli görülebilir.

3.5. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı araştırma öncesi gerçekleştirdiği literatür taraması ile gerçekleştirdiği görüşmeler arasında bağlantılar kurmakta, yeni sorular sormakta ve

değerlendirmelerinde bu sorulara da cevaplar aramaktadır. Araştırmacı aktif, katılımcı ile etkileşim içerisinde.

Görüşmelerde kadınlara kazandıkları parayı nasıl kullandıkları sorulduğunda, istisnasız hepsinin çocuklarının ihtiyaçlarına harcadıklarını söylediğini belirtmiştir. Araştırmacı ev hizmetlerinde çalışan kadınların kazandıkları parayı kendileri için değil de tamamen evin ve çocukların ihtiyaçlarına harcıyor olmalarının onların özerkliklerini problemlile hale getirir mi? Çalışmanın onlar açısından güçlendirici bir yanının kalmadığı söylenebilir mi? sorularını sormuştur. Bu kadınların kendilerini nasıl kurdukları ve kadınlığı nasıl algıladıkları ile ilgili bir mesele olarak değerlendirmiştir. Onlar için kadınlığın zaten esasen evin düzenini ve çocukların gelişmesini sağlamak üzerine kurulu olduğunu belirterek, bunun ille de “dişi kuş” olarak yapılmasının gerekmediği, tersine çocukların rızkını kazanmanın annelik ve kadınlıkla yakından bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda, orta sınıf kadınlarla karşılaştırıldıklarında “dişi kuş” ideolojisine daha az tabi olduklarının söylenebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca yaptıkları işin niteliğinin, kendileri için tanımladıkları kadınlık rolü içinde uyumlu bir bileşen olarak durduğunu belirterek, görüşmeler ve literatür ışığında; temizlik, düzen, bakım gibi “kadına özgü” işleri başkalarının evinde ve para karşılığı yapıyor olmanın, kendi gözlerinde saygın ve sorumlu kişiler haline gelmelerine önemli bir katkı sağladığı sonucuna vararak sorularını yanıtlamıştır.

Araştırmacı “bence bunlardan daha önce...” şeklinde başladığı cümlesinde orta sınıf “ev hanımlığı”nı biçimlendiren ve mümkün kılanın ücretli ev hizmetlerinin varlığı olduğunu ve ancak böylelikle yalnızca maddi olarak değil, simgesel olarak da ev hanımının genel ve anonim olanın ötesine geçebildiği yönündeki düşüncesini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Araştırmacının veri analizi sürecinde metinleri kodlarken kadınların kendi sınıfından diğer kadınlardan, araştırmacının ifadesiyle “başka” kadınların görüşmelerde beklenilenin çok üzerinde yer kapladığı bilgisine de kitapta yer vermesi veri toplanılmasından analiz sürecine kadar tüm aşamalarda araştırma konusu ile ilgili bilgi edinilmesine yardımcı olmaktadır.

Her iki kategoriden kadınların da sınıfsal konumunun kişinin gündelik davranışlarını, tutum ve değerlerini etkileyebileceğini kabul etmediğini belirten araştırmacıya göre; sınıf ayrımcılığına ilişkin bu hassasiyet, kısmen kadınların genel olarak kendilerini sınıf aidiyetleri ile tanımlamaktaki güçlüklerinden kaynaklanıyor olsa da, bundan daha önemli bir etkenin, sınıf ve sınıfsal fark kavramlarının esasen ekonomik ve siyasal bir olguya işaret ettiği; gündelik yaşam, hayat tarzı ya da beğeniler türünden “kültürel” olgularla ilişkilerinin ancak dolaylı olarak kurulabileceği varsayımının etkili olduğunu belirtmiştir. Araştırmacı görüşmelerdeki sınıfsal farkın doğallaştırılması ve öylece kabulünün kendisinin işverenlerle aynı sınıfsal konumda olmasından kaynaklandığını düşünmektedir.

3.6. Dil ve Uslup

Araştırmada nitel yöntemin kullanılmasının etkisiyle serbest, öznel bir anlatım söz konusudur. Ancak araştırmacının bu anlatımı gerçeğin bulandırılmasına ve tarafgir

bir tutum sergilemesine yönelik değildir. Toplumsal cinsiyet ve sınıf konularında araştırmanın farklı boyutlarında yararlanılabilecek, konuya farklı perspektif sunabilecek yaklaşımlara yer verilmiş ve araştırmaya açılım sağlayan yaklaşımlar üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

3.7. Mukayese ve Genellemeler

Araştırmacı araştırma konusunu feminist kuramcılarının görüşleri ile benzeşen ve farklılaşan yönleri ile ele alıp değerlendirmiştir. Ev ve ev işlerine ilişkin farklı feminist yaklaşımlara yer vermiş, araştırmasında açılım sağladığını düşündüğü Iris Marion Young'ın “ev işi/yuva işi” ayrımından yola çıkarak araştırmasını oluşturmuştur.

Feminist kuramcılar kadınların ev içinde harcadıkları “görünmeyen emeği” görünür kılmaya çalışırken, kadınların erkeklerden farkına daha çok, kendi aralarındaki farklılara ise daha az dikkat sarf etmiş ve evin kadınlık deneyimindeki kilit önemini vurgulayarak kadınların toplumsal ve siyasal iktidarın dışında tutulmalarının nedenini de bu deneyimde görmüşlerdir. Ev, bir anlamda bütün farklılıklarına rağmen, kadınların ortaklaşabildikleri deneyim alanı gibi algılanmaya devam ediyordu. Araştırmacı böyle bir algılamamanın farklı kadınlık deneyimlerinin ve dolayısıyla farklı kadın öznelliklerinin kurulduğu evin yeterince ele alınmamasına neden olduğunu belirtmiştir. Ev görünmeyen emeğin ve aile içi şiddetin alanı olarak tanımlandığında, “kadınların kamusal alana çıkması” sorunsalının tartışma çerçevesini belirttiğini ifade etmiştir. Evin kadınlık kültürü ve bakım etiğinin üretildiği yer olarak algılanması ise, kadınlara özgü olduğu düşünülen fedakarlık, diğergamlık gibi niteliklerin yüceltilerek tersinden bir tür cinsiyetçiliğe varılmasına neden olduğunu belirtmiştir. Ev ve ev işlerini farklı bir perspektifle ele alan feminist kuramcı Young, Beaviour'un yaklaşımını eleştirerek, ev işlerinin sadece şimdiki zamanın sürdürülmesi ve tekrardan ibaret olmadığını belirtmiş ve farklılığı kavramak için yuva fikrine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. “Yuva, özneliğin ve tarihselliğin hem yaratıcı/yıkıcı aşkınlık fikrinden hem de sürekliliğin tarih dışı tekrarından farklı, özgül bir kipini ortaya koyar.” Ev işlerini bir bütün olarak görmek yerine, bunların farklılıklarını, anlamlarını kimin tarafından ve ne amaçla yerine getirildiklerinin dikkatle ele alınması gerektiği belirtilmiş ve ev kadınlarını erkeklerden farklılaştıran, kendi aralarında ortaklaştıran bir deneyim alanı olarak algılayan ve ev içindeki faaliyetleri birbirinden ayırdetme ihtiyacı duymayan yaklaşımlardan ayrılmasıyla aynı zamanda evdeki nesnelere evde yaşayanlarla bağlantısı da kurulmuş olur.

Araştırmacı ev işlerinin “fazla”sını tartışan yazarlardan Bridget Anderson'un “Para sevgi alabilir mi?” sorusunun “fazla”nın sevgi olduğu varsayımına dayandığı ve yanlış bir soru olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Ev işlerini bir bütün olarak ele almanın ve tamamını “bakım” işi olarak nitelendirmenin bu faaliyeti bir anlamda doğallaştırmak anlamına geldiğini ve çocuk doğurup yetiştirmek, aileye bakmak gibi faaliyetlerin tamamını tek bir kategoride sınıflandırıp (yeniden üretim) bunu da tıpkı cinsiyette olduğu gibi biyolojinin-doğanın yanına konulması, Marksist toplum tahlilinin bir mirası ve kadının özel alana, erkeğin kamusal alana ait olduğu düşüncesini beslediğini belirtmiştir. Araştırmacı bu durumu özel alanın “doğaya daha yakın” olmadığı gibi, kadınlara ait değildir; üstelik “sevginin alanı”nın sınırları değişkendir

sözleriyle açıklamıştır. Orta sınıftan kadınların ev temizliğini alt sınıftan kadınlara devretmelerinin, hatta bazı örneklerde de rastlanıldığı üzere tamamen devreden çıkmayı istemelerinin, onların parasını ödeyip sevgi almaya çalışmaları anlamına gelmediği yalnızca orta sınıf-kentli kadınların habituslarının nasıl değişmekte olduğuna, ne tür faaliyetlerin öne çıktığına daha yakından bakılması gerektiğine işaret ettiğini belirtmiştir.

Araştırmacı Türkiye’de toplumsal hayatın örgütlenişinde güçlü bir paradigma olarak ortaya çıkan modernlik/geleneksellik ikiliğinin, kadınların ve erkeklerin dünyayı, toplumu ve kendilerini algılamalarındaki anlam çerçevesinin esas bileşeni olduğu ve hiçbir ev hizmetlisinin kendisini “emekçi” ya da “işçi” olarak adlandırmaması, işverenlerin hiçbirinin de çalışanları böyle görmüyor oluşunun sınıfsal farkın yokluğuna değil, bir başka anlam örüntüsü olan geleneksellik/modernlik söylemi içine yerleştirildiğine işaret ettiğini belirtmektedir. Ev işlerinin “bakım” işleri olduğu ve evde gerçekleştiği için, herhangi bir istihdam alanından farklı olduğu, bu nedenle her iki kategoriden kadın için de aralarındaki ilişkiyi işçi-işveren ilişkisi olarak tasarlamının uygun görülmediğini ifade etmiştir. Görüşmelerde ayrıca işverenlerin kendilerinin çalışanlar için olumlu ve modernleştirici işlevleri olduğuna inandıklarını, ev idaresi ve modern değerleri kendilerinden öğrenmelerini istediklerini belirtmiştir.

Araştırmacı tümevarım yoluyla genellemelere ulaşmıştır. Nicel araştırma yönteminin genellemesi olan tümdengelim mantığının izlerine rastlanmamıştır.

Sonuç

Çalışmanın odağında yer alan öznellik kavramının dışında gündelik pratik içinde, kişisel ilişkiler bağlamında cinsiyet ile sınıfın nasıl yeniden kurulduğu üzerinde durulmaktadır. Ücretli ev hizmetlerini cinsiyet ve sınıf temelli ayırım ve eşitsizliklerin yaratıldığı, sürdürüldüğü ve bunlara karşı çıkıldığı gündelik pratikler içinde analiz etmesi açısından önemli bir çalışmadır.

Araştırmada ev temizliğinin işveren kadınların bakış açısından bir “bakım işi” olarak değerlendirilmemesinin, iki kategorideki kadınlar arasındaki ilişkiler tahlil edilirken akılda tutulması gereken önemli bir fark olarak görülmesi incelenen konunun çok boyutlu tasvirinin yapılmasına da olanak sağlamıştır. Araştırma bulgularına dayanılarak yalnızca cinsiyetler arasındaki geleneksel işbölümünün ücretli emek sayesinde hafifletilmesini değil, aynı zamanda, ev işlerinin, tarihi oluştururken nasıl sınıfsal farkı da yeniden ürettiğini ortaya koyması farklı boyutlara ağırlık verilmesini sağlamıştır.

Ücretli ev hizmetlilerinin sınıfsal farkı doğallaştırdığı, hemen hiçbirinin sınıfsal farkların değiştirileceğine ilişkin düşüncesinin olmadığı, kendilerinin şanslı, akıllı, becerikli olması durumunda konumlarını değiştirmeleri hayal edilebilir bir hedefken, farkın kendisinin ortadan kaldırılmasının düşünülmediği üzerinde durulmuştur. Temizlikçilerin güçlenme stratejisinin tembel, beceriksiz ve bencil orta sınıf kadınlarına karşı, çoluk çocuğunun rızkını çıkarmak için “el evinde” horlanmayı göze alan, becerikli, eteği belinde alt sınıf kadını şeklinde farklı bir kadınlık pozisyonunu olumlayan söylemler geliştirdikleri ancak işverene karşı geliştirilen bu güçlü sembolik araçlara

rağmen temizlikçi kadınların bu ilişkide hem maddi hem de kültürel sermaye açısından güçsüz olan taraf olduğu ifade edilmiştir. Maddi koşullarının yetersizliğine rağmen sembolik sermayelerini güçlendirmeye çalışırken yetersizlik duygusu engeliyle karşılaştıkları, maddi ve kültürel sermayeden yoksunluğa eklenen yetersizlik duygusuyla işçi-işveren ilişkisinde tamamen dezavantajlı durumda kalmasına neden olduğu belirtilmiştir.

Kadınlar arasındaki ortaklığı “ortak ezilmişlik” olarak kavramanın mümkün olmadığı, çünkü her iki sınıftan kadın da cinsiyetleri nedeniyle eziliyor olsa da, ezilmelerinin ortak olmadığı belirtilmiş, tersine aralarındaki farklılığın onların ayrı ayrı ezilmelerini mümkün kıldığı ifade edilmiştir. Hizmetli kadınların “üretken, becerikli ve fedakar” kadınlar olarak kadınlığın belli bir tarifinin sınırlarına hapsolürken, gündelik deneyimlerinin aşırı çalışma, yoksunluk ve yetersizlik duygusu ile belirlendiğini, işverenlerin ise “modern, okumuş, eşit” kadınlar olarak kadınlığın bir başka tanifi içinde olurken, gündelik deneyimlerinin ikincilleştirilmeye karşı mücadele ve yaşam alanını genişletme çabası ile çizildiği üzerinde durulmuştur (Bora, 2011:188). Buradan hareketle kadınların sadece kadın oldukları için ezilseler de, bunun ortak bir ezilme olarak yorumlanamayacağı, ortak olanın ezilme değil, değişim arzusu, iradesi ve imkanları yani politik eylemlilik olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmada gündelik pratikler ve öznelliğin inşasına odaklanılması cinsiyet rejiminin toplumsal yapılarla ilişkilerinin ihmal edilmesine yol açmıştır.

Ev işlerinin “genel ve anonim” olanlarının temizlikçiler tarafından yerine getirilmesinin, orta sınıftan kadınlar açısından yalnızca ev dışındaki hayatın kolaylaştırılması veya geleneksel cinsiyetçi işbölümü ile yüzleşmeyi engellemesi açısından değil, ailenin hayatını düzenleyerek onlara bağlanabilecekleri anlamlar sunan “ev hanımı” işlevinin gerçekleşebilmesini sağlaması açısından ele alınması çok boyutlu tasvire ve araştırmada etkileşimlerin değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Ücretli ev hizmetinin orta sınıftan kadınların erkeklerle “daha eşit” olmalarını, ücretli istihdama katılabilmelerini, ev dışına çıkabilmelerini sağladığının doğru ancak eksik bir saptama olduğunu belirtmesi, araştırmacının çalışmasında da gözlemlenebilen saptamalara ancak farklı açılardan detaylı analizler yapılarak ulaşılabileceği algısını göstermektedir.

Görüşmeler ve literatürden hareketle bedensel tekrara dayalı “tarih dışı” işlerin temizlikçiye bırakılırken, ailenin kimliğini ve tarihini kuran işlerin ve ev işlerinin teknik kısmının ev hanımı tarafından üstlenilmesi aynı zamanda kadınlar arasındaki hiyerarşinin de göstergesi olarak değerlendirilmekte ve emeklerini, zamanlarını giderek daha çok ev yaşantısının daha temiz alanlarına, en önemlisi tüketim ve çocukların eğitimi alanlarına yatırması ve böylece ev yaşantısının kir yok edici yönlerini ücretli işçilere devrettikleri bulgusuna ulaşılması araştırma konularının detaylı bir analizi olarak da değerlendirilebilir.

Araştırma etiğine sahip olunduğunun ve araştırmada bu yönde kaygılar taşınıldığının göstergesi söylemler de çalışmayı önemli ve değerli kılmaktadır. Araştırmacı görüşmeler sırasında sınıfsal konum olarak işverenlere yakın oluşunun araştırmacı-araştırılan hiyerarşisini kıramamasının, hem görüşülen hizmetlileri hem de

kendisinin görüşmeleri değerlendirme sürecini olumsuz etkileyebileceği kaygısını taşıdığını ifade etmiştir. Araştırmacı aynı zamanda memo yazımına da önem vermiştir. Görüşmeleri yaptığı sırada fiilen işveren konumunda olmasa da, daha önce uzun süreli böyle bir deneyimi olduğu ve aile, yakın çevresinden kadınların “temizlikçiler” hakkındaki dedikodu ve yorumlarını dinleyerek yetişmiş olmasının, görüştüğü kadınların sözlerini bu deneyimin süzgecinden geçirerek algılamasını yöntemsel bir sorun olarak görmüş bunu en aza indirebilmek için metinleri tahlil ederken her birinin niteliklerini hatırlamaya çalıştığını belirtmiştir. Bu şekilde araştırmacının araştırmasını olumsuz etkileyebilecek durumları fark ettiğinde bunları aşmaya yönelik çaba sarfetmesi araştırmacının olumlu özelliklerinden birini oluşturmaktadır.

Kadınların güçlenme stratejilerinin sınırları nereye kadar uzanır?, Toplumsal bir dönüşüme temel olabilirler mi, yoksa egemenlik ilişkilerinin sürmesine mi hizmet ederler? sorularının farklı alanlardaki değişimlerle yakından ilişkili olması ve ücretli ev hizmetleri ilişkisi içinde kadınlar arası güçlenme stratejilerinin, ancak daha geniş bir çerçeve içinde siyasi ve toplumsal dönüşümlerle birlikte anlamlandırıldığında yanıtlanabileceğini belirtmiş, bu soruların çalışmanın sınırlarını aşacağı üzerinde durmuştur. Araştırmacının araştırmanın genelinde cinsiyet rejiminin toplumsal yapılarla ilişkilerine daha az değinmiş olması bu konunun incelenmek istenmesi durumunda detaylı bir şekilde ele alınması ve bu açıdan yaklaşılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Araştırma bütün olarak değerlendirildiğinde araştırma konularının görüşmeler ve geniş bir literatürle desteklenmesi, olgular arası etkileşimler göz önüne alınarak detaylı analiz edilmesi araştırmacının olumlu özelliklerini oluşturmaktadır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere gerek araştırmacının kapsamı, gerekse de “cinsiyet rejiminin toplumsal yapılarla ilişkileri”nde olduğu gibi daha az ele alınan konular da araştırmacının eksik yönlerini oluşturmaktadır. Araştırmacının sınırlılıkları olarak değerlendirebileceğimiz bu noktaların araştırmacı tarafından da fark edildiğinde en aza indirilmeye çalışılması ve bundan sonra gerçekleştirilecek araştırmalara kaynaklık etmesi de araştırmaya büyük bir önem kazandırmaktadır.

KAYNAKÇA

BALCI, A. (2011). **Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler**. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık.

BORA, A. (2011). **Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası**. İstanbul: İletişim Yayınları.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2013). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık.

DAY, Robert. A. (1996). **Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır**, (Çev. Gülay Aşkar Altay), Ankara: Tübitak Yayınları.

NEUMAN, W. L. (2011). **Toplumsal Araştırma Yöntemleri**. İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.

ŞİMŞEK, H., Yıldırım, A., (2013). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.